

БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРИТЕ В ИДЕОЛОГИЯТА НА ЮГОСЛАВСКИТЕ КОМУНИСТИ

Милен Михов

BULGARIA AND THE BULGARIANS IN THE IDEOLOGY OF YUGOSLAV COMMUNISTS

Milen Mihov

Abstract

The formation of communist Yugoslavia goes through formation of a federal state after the Soviet pattern. The project implementation requires the formation of People's Republic of Macedonia as a national state of the „Macedonian nation”. The communist project of Macedonia is characterized not by its ideological construction but by the underlying nationalism. Maintaining the stable image of Bulgaria and the Bulgarians as enemies and cause of the partition of Macedonia is of great importance for the internal consolidation of Yugoslavia.

Key words: *Bulgaria, Yugoslavia, Macedonia, communist power.*

Създаването на комунистическа Югославия след Втората световна война е реализация на геополитически проект, имащ за цел запазване на териториалното статукво на Балканите, наложено с Версайската система мирни договори. Настъплението на Червената армия и нейната ключова роля във военните операции на полуострова определят първостепенната роля на Съветския съюз в уреждането на следвоенното устройство на Балканите. Разпределението между Великите сили на сферите на влияние в региона се осъществява на преговорите между Съветския съюз и Великобритания от 9 до 11 октомври 1941 г. Разговорите в Москва между Сталин и Чърчил завършват със споразумение, което придобива процентен израз и пред-

вижда доминиращо влияние на Съветския съюз в Румъния, Унгария и България, а Югославия е поделена на равно. Като компенсация за големите отстъпки в Източна Европа Чърчил постига съгласието на Сталин за доминиращо британско влияние в Гърция, равно на това на Съветския съюз в Румъния. Прилагането на постигнатите договорености на практика зависи от военното присъствие на всяка от страните в региона¹.

Договореностите, засягащи Югославия, се основават на привиден баланс между силите, но на практика ходът на военните действия довежда до налагане на пълната власт на обвързаното със Съветския съюз комунистическо движение. Това важи с особена сила за Вардарска Македония, която, след изтеглянето на българските войски през септември 1944 г., е окупирана от силите на Вермахта. Въз основа на споразумението от 5 октомври 1944 г. между България и Титова Югославия, подписано под покровителството на Сталин в Крайова, българската армия освобождава от немска окупация долината на Вардар и взема активно участие в Белградската настъпателна операция на Червената армия, в състава на Трети украински фронт. В споразумението правителството на Отечествения фронт прави сериозни отстъпки пред югославските комунисти, задължавайки се в освободените от българската армия населени места първи да влизат частите на югославските партизани. Приключването на военните операции във Вардарска Македония е последвано от незабавно изтегляне на българските войски, което води до пълно налагане на комунистическото управление в областта².

Установяването на комунистическия режим в Нова Югославия възпроизвежда модела на съветската федерация, като в идеологията на Югославската комунистическа партия (ЮКП) особено място заема решаването на националния въпрос. По отношение на Македония е формулирана идеологическата конструкция на комунистическия македонизъм. Маргиналната, в предходните десетилетия, идея за съществуване на „македонска нация“ е фиксирана в решенията на Изпълнителния комитет на Комунистическия интернационал през 1934 г. и се превръща в основно оръжие на югославските комунисти, предвождани от Тито, за възраждане на Югославия. Проектираната федерална държава трябва да преодолее наследените от стария

режим национални противоречия и да осигури мирно съжителство както на сърби, хървати, словенци и черногорци, така и на „бошнаци“, и „македонци“³.

Конструирането на македонската нация среща сериозни затруднения в края на войната поради масовата колаборация на населението по време на българското управление в областта през 1941–1944 г. Освен запазеното българско национално съзнание и задоволството от разпадането на Югославия, предизвикано от десетилетната денационализаторската политика на Сърбия⁴, важен фактор за подкрепата на българското управление е последователната политика на София за пълно интегриране и ускорено развитие на „Новите земи“, достигаща до степен на привилегировано отношение.

Една от първите стъпки на българската власт във Вардарска Македония през 1941 г. е освобождаването на всички българи военнопленници от разгромената югославска армия. България постига споразумение с Германия и Италия да бъдат освободени българите военнопленници, организира тяхното репатриране в страната и изпращането им по родните места. До края на май 1941 г. от плен са освободени над 12 600 души⁵. Процесът на издирване, освобождаване и завръщане на пленниците продължава и през следващите месеци и в него активно участие вземат българските административни и военни власти в Македония, организациите на македонските българи в София, Българската православна църква и българската държава.

Важно значение има политиката на българската държава към сръбските колонисти в областта, които в предходните години са заселени на земи, отнети от местното население и са представлявали етническата основа на сръбското господство. До края на 1941 г. българските власти изселват 26 451 сърби от Вардарска Македония и са подготвени за изселване още 11 773 души. Процесът е преустановен по настояване на Германия, тъй като върнатите в Сърбия колонисти попълват редиците на антихитлеристката съпротива. За положителната реакция на населението е показател и фактът, че още в началото на 1940 г. ръководителят на комунистите в Скопие Методи Шатаров поставя пред Централния комитет на ЮКП искане за изселване на сръбските колонисти от Македония като средство за утвърждаване влиянието на комунистическата партия⁶.

Изселването на част от сръбските колонисти е последвано от аграрна реформа, която има за цел оземляване на „всички българи по произход и поданство”, за които се изисква да са доказано трудолюбиви, да са способни за земеделие и най-вече да са жители на местата, в които се оземляват. За времето на българското управление по силата на Закона за трудовите земеделски стопанства са разпределени 50 000 хектара земя, от която приблизително 70% получават безимотни и малоимотни селяни.

Цялостната политика на България е насочена към ускорено развитие на областта, която се отчита като крайно изостанала в сравнение със старите земи. В историографията се отбелязва, че за целия период на управление във Вардарска Македония българската държава изразходва в различни дейности над 10 млрд. и 609 млн. и влага още близо 43 млрд. в държавно имущество, което в края на войната остава в разположение на новата комунистическа власт в Скопие⁷.

Създаването на комунистическа Югославия следва държавния модел на Съветската федерация и възпроизвежда болшевишките примери на изкуствено създадени нации. Моделиране на национално съзнание се осъществява в условията на комунистическа диктатура, която в първите години след войната следва неотклонно сталинския модел на управление. Всеобхватната система на политически контрол и репресии, наложен във Вардарска Македония, е съчетаван с мащабна политика на национално строителство⁸. Провъзгласяването на Вардарска Македония за национална държава на македонците изисква конструирането на историческото минало на „македонския народ” чрез целесъобразна фалшификация на историята⁹ и заедно с това избобретяването на „македонски” книжовен език като основа на новата културна идентичност¹⁰.

Основното острие на идеологически формулирания македонизъм е насочено срещу България като държава и българите като етническо понятие. През целия период на комунистическо управление във Вардарска Македония в рамките на Югославия всичко българско е заклеявано като несъвместимо с комунистическия идеал. Използваното за българите название „бугараш” е синоним на фашист и е най-тежката обществена стигма. Красноречиво в този смисъл е признанието на популярния писател от Скопие Младен Сърбиновски,

че „лошият демон за нас беше България, и да я нямаше България щяха да ни я измислят”¹¹.

Началото на конституирането на Вардарска Македония като съюзна република в Нова Югославия се поставя със свикването на 2 август 1944 г. в манастира „Св. Прохор Пчински” на Антифашисткото събрание за народно освобождение на Македония (АСНОМ). Събранието е важна стъпка в „македонската политика” на ЮКП, имаща за цел да предреша съдбата на спорната област и да наложи югославските искания на България и съюзниците от антихитлеристката коалиция¹².

Първата сесия на АСНОМ приема седем решения, Декларация за правата на гражданите на демократична Македония и Манифест към македонския народ, народностите в Македония и македонската емиграция. Прави впечатление, че във всички документи етнонимът българи почти не е използван, а определенията „български” са винаги в комбинация с други, пейоративни форми. Така се прави явно противопоставяне между българското, което е символ на ретроградност, и македонското, което е прероденото ново. Всяка проява на българска идентичност е определяна като предателство към „македонския народ” и доказателство за колаборация с „фашистките поробителите”. Въпреки различните биографии и политически съдби, под един знаменател са приведени и заклеени като „предатели и поробители” изтъкнатите българи като Ив. Михайлов, Д. Чкатров, Сп. Китинчев, Д. Гюзелев и К. Ципушев¹³.

Приписвайки си правото на върховен законодателен и изпълнителен орган, АСНОМ провъзгласява влизането на Македония в границите на Федерална Югославия. Преследваната от ЮКП цел изисква историческа аргументация, която, лишена от реални корени, търси своето основание в преднамерена имагинерност. Декларираните в документите представи за България и българите се превръщат през следващите десетилетия в идеологическа рамка на държавната пропаганда в това число и на историографията. Официозните издания в новата югославска република трябва да изградят „научната” аргументация на политическите заклинания, изфабрикувани от комунистическите функционери през Втората световна война.

Необходимостта да се забрави се превръща в задължително условие за политическа лоялност и обществена реализация през

следващите десетилетия. Цели „пасажи“ от историята на Македония са обречени на мълчалива забрава, а десетки личности и събития са превърнати в тема табу. Новата идентичност се изгражда преобладаващо въз основа на част от българската история. В документите на АСНОМ средновековната българска държава на цар Самуил и антиосманските борби в края на XIX век под ръководството на ВМОРО са опорни елементи на новата национална история. Те трябва да символизират приемствеността и традицията, но под нова национална идентичност.

В първите години от установяването на комунистическия режим се проявява една версия на македонската история, която в много отношения е смекчен вариант на отрицателното отношение към България и българска история. Представители на тази тенденция са Димитър Влахов и Павел Шатев. В техните публикации и обществени изяви се признават тесните връзки на „македонската история“ с България. Това предизвиква остра реакция на централната партийна власт начело с „Тито и неговия македонски комисар Лазар Колишевски“¹⁴.

Македонизацията се налага с изключителна бруталност от партийния апарат, което довежда до арестуването на П. Шатев през 1949 г., интернирането му в Битоля и неговата трагична смърт. В същото време Д. Влахов е поставен под непрекъснат надзор от тайните служби. Всички негови публични изяви се контролират, а неговите публикации цензурират под прекия надзор на отдела за агитация и пропаганда на ЦК на Комунистическата партия на Македония още от 1945 г.¹⁵.

Историята и езикът са могъщи средства на културната дебългаризация и налагането на югославския културен и политически монопол. Създаването на македонския език и историята на „македонския народ“ се осъществява по един и същ начин. Те произтичат от партията-държава и са утвърдени политически и законодателно, превръщайки се в непоклатима норма.

Това е красноречиво формулирано през май 1945 г. в едно изказване на Блаже Конески, който по-късно е провъзгласен в Югославия за „творец“ на македонския език – „Наше е бъдещето. А това значи, че става наше и миналото.“¹⁶.

В първите години след Втората световна война проблемът за нацията става изходна точка за политическото конституиране на миналото. Нацията съществува и следователно трябва да се обясни нейният произход, а това неизбежно изисква исторически доказателства за разграничаването с България и българите. Ортодоксалният исторически сепаратизъм на югославските комунисти намира изражение в прокарването на разделителни линии в историята между българския и „македонския народ”. Тези линии са на различни нива, но винаги са поставени с една цел – да направят невъзможно каквато и да е общност или взаимно проникване. Външното по своята същност географско разделение разглежда миналото като история на земята и прокарва природните граници на Македония като граници на историята. Това разделение е необходимо, за да се докажат историческите права на Народна република Македония като наследник на националноосвободителните борби на македонския народ и да се аргументира ролята ѝ на Пиемонт за всички „македонци”.

Друга форма на разделението се осъществява чрез вътрешните разделителни линии. Исторически процеси, факти, събития и личности от историята на Македония са определени в зависимост от отношението им към „факта” на съществуване на македонската нация. Разделението определя два противоположни процеса, намиращи се в непрекъснато противоречие, единият изразява последователните усилия на „македонския народ” за свобода и национална държава, а другият се проявява в дейността на онези кръгове в македонското общество, свързани с „великобългарската пропаганда” и „завоевателните интереси” на България. Марксизмът на югославските комунисти придава на това разделение един догматичен класов характер. Така „македонската буржоазия” служи за оправдание на българските измерения на историята на Македония през XIX век и е натоварена с историческата отговорност за „успехите” на „българската пропаганда”.

Опакована в своята изключителност, историята на „македонската нация” е основана на еднопосочен изолационизъм спрямо всичко, което може да я свързва с българска история. Прилагайки един своеобразен ретроспективен детерминизъм, миналото се превръща в доказателство за настоящето, в което Скопие заема централно място.

Политическите отношения между България и Югославия след 1948 г. изиграват благоприятна роля за радикалната македонизация на части от българска история. Реалността дава достатъчно основание за изграждането на историческа представа за врага в лицето на България¹⁷. Югославският комунистически режим създава условия, при които за професионалните изследователи отрицателното отношение към всичко българско става задължителен критерий, едновременно за научна достоверност и патриотична отговорност. Прокламираната идентичност се налага в историята със силата на политиката. Границата между българското и „македонското”, в смисъл на не-българско, се прокарва чрез географията, политиката и историята, но се доказва чрез „съзнанието”.

Същността на комунистическата парадигма за Македония не е в нейната идеологизация, а в етнонационализма, който е идеология на комунистическата власт и средство за поддържане на югославското единство. Представянето на България и българите като врагове, виновници за нейното разпокъсване, има важно значение за вътрешното консолидиране в рамките на Югославия¹⁸.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Марков, Г.** „Балканизацията”. Геополитическо явление в конфликтознанието. С., 2011, с. 373–375.

² **Мичев, Д.** Македонският въпрос в българо-югославските отношения (9 септември 1944–1949 г.). С., 1994, с. 100–124.

³ **Палешутски, К.** Македонското освободително движение 1924–1934. С., 1998, с. 340–350.

⁴ **Димитров, А.** Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма. С., 2011, с. 292–299.

⁵ **Мичев, Д.** Българските акционни комитети в Македония – 1941. С., 1995, с. 69–71.

⁶ **Димитров, А.** Цит. съч., с. 302–303.

⁷ Пак там, с. 304–306.

⁸ **Ангелов, В.** Македонската кървава коледа. Създаване и утвърждаване на Вардарска Македония като република в Югославската Федерация (1943–1946). С., 2003; **Димитров, А.** Цит. съч.

⁹ **Михов, М.** Политика в историята. Новата българска история и македонската историография 1944–2005 г. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2006.

¹⁰ **Киселиновски, Ст.** Кодификация на македонския книжовен език. – В: Балканите – език, история, култура. В. Търново, 2008, с. 200–203.

¹¹ **Сърбиновски, М.** Шашма. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2011, с. 5.

¹² **Палешутски, К.** Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919–1945. С., 1985, с. 318–319; **Гибянский, Л.** СССР отношения между комунистами Болгарии и Югославии по поводу Македонии и федерации на Балканах (1943–1945). – В: България и Русия през XX век. Българо-руски научни дискусии. С., 2000, с. 367.

¹³ АСНОМ. Документи. Т. 1. Кн. 1. Ск., 1984, с. 136, с. 175–176.

¹⁴ **Требст, С.** Бугарско-Югословинската контраверза за Македонија 1967–1982 г. Ск., 1997, с. 59–63.

¹⁵ ДАРМ, ф. 766, к. 2, а. е. 189, л. 571. Писмо на Д. Влахов до Л. Колишевски. б. д.

¹⁶ **Андонов – Полјански, Хр.** Беседи и огледи. Ск., 1982, с. 123. Политическата власт, упражнявана от комунистическата държава, осигурява властта над бъдещето, което гарантира и монопола върху историята. Мисълта на Б. Конески представлява една изпреварила с три години редакция на написаното от Джордж Оруел в знаменития му роман „1984”. Известният английски писател през 1948 г. формулира принципа, че „който контролира миналото, контролира бъдещето. Който контролира настоящето, контролира миналото”. Виж: **Оруел, Д.** 1984. С., 1989, с. 12–13.

¹⁷ **Требст, Ст.** Цит.съч., с. 57–59.

¹⁸ Пак там, с. 64.

ЛИТЕРАТУРА

Публикации

АСНОМ. Документи. Т. 1. Кн. 1. Ск., 1984, с. 136, 175–176.

Ангелов, В. Македонската кървава коледа. Създаване и утвърждаване на Вардарска Македония като република в Югославската Федерация (1943–1946). С., 2003.

Андонов – Полјански, Хр. Беседи и огледи. Ск., 1982.

Гибянский, Л. СССР и отношения между комунистами Болгарии и Югославии по поводу Македонии и федерации на Балканах (1943–1945). – В: България и Русия през XX век. Българо-руски научни дискусии. С., 2000.

Димитров, А. Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма. С., 2011.

Киселиновски, Ст. Кодификация на македонския книжовен език. – В: Балканите – език, история, култура. В. Търново, 2008.

Марков, Г. „Балканизацията”. Геополитическо явление в конфликтознанието. С., 2011.

Михов, М. Политика в историята. Новата българска история и македонската историография 1944–2005 г. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2006.

Мичев, Д. Българските акционни комитети в Македония – 1941. С., 1995.

Мичев, Д. Македонският въпрос в българо-югославските отношения (9 септември 1944–1949 г.). С., 1994.

Оруел, Д. 1984. С., 1989.

Палешутски, К. Югославската комунистическа партия и македонският въпрос 1919–1945. С., 1985.

Сърбиновски, М. Шашма. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2011.

Требст, С. Бугарско-Югословинската контраверза за Македонија 1967–1982 г. Ск., 1997.